

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVIII.

Fasc. 22.

SZAJBÉLY KATALIN

**A magyar Alkotmánybíróság diszkrimináció-
fogalma a 2000/43/EK Irányelv fényében**

SZEGED
2006

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS,
LÁSZLÓ BODNÁR, ERVIN CSÉKA. JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-
NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL,
BODNÁR LÁSZLÓ, CSÉKA ERVIN, HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY
MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY
PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.

ISSN 0563–0606 Acta Jur.

A magyar Országgyűlés 2003 decemberében fogadott el egységes törvényt a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról (2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, a továbbiakban: Ebtv.). E törvény megalkotásával Magyarország – a gyakorlati szükségszerűség szempontjai mellett – az Európai Unió elvárásainak is eleget tett, amelyek alapján hazánknek, csakúgy, mint az Unió valamennyi (tényleges vagy leendő) tagállamának, megfelelő szintű védelmet kellett biztosítania a hátrányos megkülönböztetés bizonyos formáival szemben.

A közösségi jog három, egymást részben fedő, részben eltérő modellt határoz meg a hátrányos megkülönböztetés elleni fellépés tekintetében:

Előírja egyrészt a nemi diszkrimináció tilalmát a foglalkoztatás, képzés és a szociális biztonság egyes aspektusai vonatkozásában,¹ a faji diszkrimináció tilalmát egy sor életviszony (foglalkoztatás, oktatás, szociális védelem, szociális előnyök, egészségügyi ellátás, árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, lakhatás) tekintetében,² harmadrészt pedig a vallás vagy más meggyőződés, életkor, fogyatékoság és a szexuális orientáció alapján megvalósuló hátrányos megkülönböztetés tilalmát a foglalkoztatás és képzés terén.³

Magyarország e három követelménynek – elvi és gyakorlati jellegű megfontolások okán – egyetlen, átfogó törvény megalkotásával tett eleget.⁴ E törvény elfogadása előtt is jelen volt azonban a magyar jogban a hátrányos megkülönböztetés tilalma, ennek alapját – más, speciális alkotmányos rendelkezések mellett - az Alkotmány 70/A. §-ban foglaltak adták. Ezekon kívül töredékesen, elszórtnak voltak ágazati szabályok,⁵ amelyek a hátrányos megkülönböztetés tilalmát tartalmazták, azonban a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elméleti, fogalmi kereteit, dogmatikai hátterét lényegében az Alkotmánybíróság 70/A. §-hoz kapcsolódó gyakorlatából ismerhetjük meg. Az Alkotmánybíróság által kialakított elvek ma is döntő

¹ E körben jelentős pl. Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions; Directive 2002/73/EC of the European Parliament and the Council of 23. September 2002 amending Council Directive 76/207/EEC.

² Faji és etnikai hovatartozástól függetlenül a személyek közötti egyenlő elbánás elvének megvalósításáról szóló 2000. június 29.-i 2000/43/EK tanácsi irányelv.

³ A foglalkoztatásban és a különböző szakmák gyakorlása során az egyenlő elbánásra vonatkozó általános keretrendszer felállításáról szóló november 27.-i 2000/78/EK tanácsi irányelv.

⁴ A további lehetséges koncepciókról lásd GYULAVÁRI TAMÁS: Az anti-diszkriminációs szabályozás reformjáról. In *Az egyenlő bánásmód elvének és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának jogi szabályozása* (Nemzetközi konferencia Budapest, 2001. december 6–7.) Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa, Budapest, 2002, 69–76. p.

⁵ A korábbi ágazati szabályozást lásd KÁDÁR ANDRÁS: A magyar diszkrimináció-ellenes jogi szabályozás a faji megkülönböztetés tilalmáról szóló EU-irányelv tükrében. In Uo. 35–68 p.

fontosságúak: mind a jogalkotás mind a jogalkalmazás számára vezérelvként szolgálnak, azzal a megszorítással, hogy túl kell lépni az esetlegesen szűkebb, megszorítóbb tartalmú alkotmánybíróági értelmezésen, amennyiben az uniós szabályok annál nagyobb fokú védelmet nyújtanak.

A közösségi jog egy sor olyan fogalmat vezetett be a magyar jogba, amelyek a pozitív jogban teljesen vagy szinte teljesen újdonságként jelentkeztek. E fogalmak lényegében megegyeznek a három védelmi modell esetén, a következőkben – az egyszerűség és áttekinthetőség szempontjaira tekintettel – a faji diszkriminációt tiltó 2000/43/EK irányelv (a továbbiakban: Irányelv) rendelkezéseire támaszkodva mutatom be a megkülönböztetés fogalmi körébe tartozó tiltott és megengedett magatartásokat. Ezt követően az Alkotmánybíróságnak az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény elfogadását megelőzően kialakított gyakorlatát abból a szempontból vizsgálom, hogy az – koncepcióját tekintve – mennyiben van összhangban az uniós szabályozással.

Tiltott és megengedett magatartások a hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó uniós szabályozásban

Az Irányelv a következő magatartásokat tiltja: a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetést, a zaklatást, és – az eljárási rendelkezések körében a megtorlást.

Közvetlen megkülönböztetésről beszélünk, ha egy személlyel szemben faji vagy etnikai alapon kevésbé kedvezően járnak el, mint ahogyan egy másik személlyel szemben hasonló helyzetben eljárnak, eljártak vagy eljárának.⁶

E fogalom lényegi elemei a kedvezőtlenebb bánásmód, és egy ténylegesen vagy hipotetikusan összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport, akihez/amelyhez képest kimutatható a bánásmód kevésbé kedvező volta.⁷

Közvetett megkülönböztetés akkor áll fenn az Irányelv értelmében, ha egy látzólag semleges rendelkezés, feltétel vagy gyakorlat az egy faji vagy etnikai származású személyeket más személyekhez képest különösen hátrányosan érint, kivéve ha ez a rendelkezés, feltétel vagy gyakorlat jogszerű céllal objektív módon igazolható, továbbá e cél megvalósításának eszközei megfelelőek és szükségesek.⁸

A fenti fogalmat az Irányelv hiteles magyar fordítása⁹ szerint idéztem. E fordítás azonban elfedi az eredeti angol illetve francia szövegből, illetve a közvetett diszkrimináció fogalmának történeti értelmezéséből¹⁰ adódó lényegi megállapítást,

⁶ 2000/43/EK Irányelv 2. cikk (2) bekezdés a) pont.

⁷ ISABELLE RORIVE: *The definition of discrimination*. (Training on the practical implementation of anti-discrimination and equal treatment legislation: obstacles, best practice and case law. Equinet, Budapest, 12–14 June 2006.) (konferencia-előadás kézirat)

⁸ 2000/43/EK Irányelv 2. cikk (2) bekezdés b) pont.

⁹ www.europa.eu.int/eur-lex

¹⁰ A közvetett diszkrimináció fogalmának történeti alakulásáról lásd ROBIN ALLEN: *From Outlawing Discrimination to Promoting Equality*. (European Conference on Data to Promote Equality) Helsinki, 9–10. December 2004. 5. p.

amely szerint a közvetett diszkrimináció megállapításához az is elegendő, ha az adott feltétel, rendelkezés vagy gyakorlat elméletileg alkalmas arra, hogy hátrányosan érintsen meghatározott tulajdonságokkal rendelkező személyeket.¹¹ Az Európai Bíróság az O'Flynn – ügyben kimondta, hogy a közvetett diszkrimináció megállapításához elegendő, ha az adott rendelkezés potenciálisan alkalmas lehet arra, hogy meghatározott csoportot hátrányos helyzetbe hozzon, illetve ennek kockázata fennáll.¹² Azaz a pontos magyar fordítás úgy hangozna, hogy „(...) az egy faji vagy etnikai származású személyeket más személyekhez képest különösen hátrányosan érinthet.”

A közvetett diszkrimináció fogalmának lényege, hogy tiltja és szankcionálja az egyenlőtlen helyzetet kialakító vagy arra alkalmas rendelkezéseket, intézkedéseket, függetlenül attól, hogy azok szándékosan, célzatosan idézték-e elő az adott személy vagy csoport tényleges vagy potenciális hátrányos helyzetét. Azaz közvetett diszkrimináció akár szándékosan, akár gondatlanságból, adott esetben akár teljes jóhiszeműséggel is megvalósítható, a diszkrimináló ezzel kapcsolatos tudatállapota, attitűdjei teljes mértékben közömbösek.¹³

A *zaklatás* megkülönböztetésnek minősül, amikor faji vagy etnikai származáshoz kapcsolódó nem kívánt magatartás történik azzal a céllal vagy hatással, hogy egy személy méltóságát megsértse, és megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszégyenítő vagy támadó környezetet alakítson ki. Ebben az összefüggésben a zaklatás fogalma a tagállamok nemzeti jogszabályaival és gyakorlatával összhangban határozható meg.¹⁴

Dogmatikai szempontból a zaklatás voltaképpen nem tartozik a megkülönböztetés fogalmi körébe, tilalmát és szankcionálását funkcionális, gyakorlati szempontok indokolják. A többségtől valamilyen formában eltérő személyeket gyakran nem kimondottan megkülönböztetik valamilyen konkrét, felismerhető élethelyzetükben, hanem mindennapi életük során olyan atrocitások érik őket e jellemzőik miatt, amelyekkel szemben indokolt őket védelemben részesíteni.

A *megtorlás tilalma* pedig kimondottan eljárásjogi kérdés, a közösségi jog arra kötelezi a tagállamokat, hogy nemzeti jogrendszerükbe olyan intézkedéseket vezessenek be, amelyek megvédik az egyéneket a panaszra vagy az egyenlő bánásmód elvének betartására indított eljárásra válaszként alkalmazott hátrányos bánásmódtól vagy hátrányos következményektől.¹⁵ E tilalom tehát fogalmi szempontból nem releváns.

¹¹ Az angol szöveg szerint: „Indirect discrimination shall be taken to occur where an apparently neutral provision, criterion or practice *would* put persons (...) at a particular disadvantage compared with other persons (...)” A francia szöveg szintén azt támasztja alá, hogy elegendő, ha az adott rendelkezés alkalmas hátrány okozására: „(...) est *susceptible* d'entraîner un désavantage particulier” – A hivatalos szövegeket lásd www.europa.eu.int/eur-lex

¹² John O'Flynn v. Adjudication Officer Case C-237/94 21. pont – www.europa.eu.int

¹³ ISABELLE RORIVE: i. m.

¹⁴ 2000/43/EK Irányelv 2. cikk (3) bekezdés.

¹⁵ 2000/43/EK Irányelv 9. cikk

A közösségi jog lehetőséget nyújt *pozitív intézkedések* alkalmazására, kimondva, hogy a teljes egyenlőség gyakorlati megvalósításának biztosítása céljából az egyenlő bánásmód elve nem akadályoz meg egyetlen tagállamot sem olyan különleges intézkedések fenntartásában és elfogadásában, amelyek a faji vagy etnikai származásból adódó hátrányok kiküszöbölésére és ellensúlyozására irányulnak.¹⁶

Bár a faji irányelvben e fogalom nem jelenik meg, mégis érdemes említést tenni az *ésszerű alkalmazkodás* koncepciójáról. Ésszerű alkalmazkodásra a hatályos uniós szabályok körében csupán a 2000/78/EK irányelv, az ún. foglalkoztatási keretirányelv kötelezi a munkáltatókat, a fogyatékkal élők munkához jutásával, munkahelyi körülményeivel kapcsolatosan. A Keretirányelv értelmében: „Az egyenlő bánásmód elvének a fogyatékos személyekkel kapcsolatban történő végrehajtása céljából ésszerű intézkedéseket kell bevezetni. Ez azt jelenti, hogy a munkaadóknak meg kell tenniük a megfelelő és az adott esetben szükséges intézkedéseket, hogy a fogyatékos személy számára lehetővé váljon a munkához jutás, a munkában való részvétel, az előmenetel, az át- vagy továbbképzés, kivéve, ha az ilyen intézkedés aránytalanul nagy terhet ró a munkaadóra.”¹⁷

Az ésszerű alkalmazkodást megalapozó kiindulási helyzet lényege tehát, hogy egy adott személy meghatározott tulajdonsága bizonyos szabályozási környezetben hátrányos helyzetbe hozza az illető személyt, annak ellenére, hogy a szabályozás sem közvetett, sem közvetlen diszkriminációt nem valósít meg.¹⁸ (A közvetett diszkriminációt ilyenkor az objektív igazolhatóság léte zárja ki.) Ahogy erre az Európai Unió Független Szakértői Hálózatának 2004 januárjában megjelent jelentése¹⁹ is felhívja a figyelmet, az ésszerű alkalmazkodás fogalma nem csupán a fogyatékkal élők, hanem más, például faji vagy vallási alapon diszkriminált személyek vonatkozásában is alkalmazható, sőt kifejezetten kívánatos lenne.²⁰ Így az oktatási rendszerben való részvétel bejelentett tartózkodási helyhez való kötése – amelyet számos legitim ok indokolhat – sértheti az utazó életmódot folytató romák érdekeit.²¹ Ekkor arra van szükség, hogy az egyébként nem diszkriminatív szabályozást rugalmasan az adott tulajdonsággal bíró személyek igényeihez igazítsuk. Az utazó romák igényeihez való ésszerű alkalmazkodásnak minősülhet például a szabályozás rugalmasabbá tétele, vagy akár „utazó iskolák” működtetése is. Az Irányelvben kifejezetten nevesített magatartások mellett tehát azt is érdemes megvizsgálni, megjelenik-e az alkotmánybírósgági gyakorlatban az ésszerű alkalmazkodással rokonítható gondolatkör.

¹⁶ 2000/43/EK Irányelv 5. cikk.

¹⁷ 2000/78/EK Irányelv 5. cikk.

¹⁸ Lásd bővebben SZAJBÉLY KATALIN: A pozitív intézkedések fogalma és alkalmazásuk lehetősége a faji diszkrimináció elleni küzdelemben az Európai Unió tagállamaiban. *Jogelméleti Szemle*, 2004/3.

¹⁹ Report on the situation of fundamental rights in the European Union in 2003. E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights CFR-CDF Report EU 2003 (January 2004) – www.europa.eu.int

²⁰ Report on the situation of fundamental rights in the European Union in 2003, 96. p.

²¹ Report on the situation of fundamental rights in the European Union in 2003, 103. p.

Mindezek alapján az Alkotmánybíróság hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó gyakorlata általános (így a közvetlen diszkriminációt lefedő) gyakorlatának bemutatását követően azt vizsgálom, hogyan jelenik meg e gyakorlatban a közvetett hátrányos megkülönböztetés, a „pozitív diszkrimináció” és az ésszerű alkalmazkodás fogalma.

A hátrányos megkülönböztetés tilalmának alapjai az Alkotmánybíróság gyakorlatában

A diszkrimináció-tilalommal foglalkozó első határozat értelmében „a diszkrimináció tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget szolgáló megkülönböztetés is tilos. A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni”.²² A határozat szerint tehát *egy magatartás mindaddig nem ütközik a hátrányos megkülönböztetés tilalmába, amíg egyenlő méltóságú személyként kezeli az érintetteket. E megállapítás jelzi a szoros kapcsolatot az emberi méltósághoz való jog és a hátrányos megkülönböztetés tilalma között.* E kapcsolat – Sólyom László megállapítása értelmében – kétirányú: egyrészt az emberi méltósághoz való jog fogalmi eleme és egyben egyik funkciója a személyek egyenlő méltósághoz való joga, másrészt pedig az emberi méltósághoz való jog az egyenlő elbánás mércéje.²³ Az viszont, hogy az egyenlő elbánás mércéje az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevétele, egyben azt is jelzi, hogy *az egyenlőség követelménye nem az eredménnyel, hanem az eljárással szemben áll fenn.*²⁴ (E megállapítás fontos szerepet kap majd a közvetett diszkrimináció alkotmányjogi megítélése kapcsán.)

A hátrányos megkülönböztetés fogalomrendszerében – a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában csakúgy, mint az uniós szabályozásban – kiemelkedő helye van az összehasonlíthatóság kérdésének: a megkülönböztetés mindig relatív: egy másik személyhez, esetleg csoporthoz képest valósul meg, aki illetve amely az adott jogviszony kapcsán releváns kritériumok tekintetében összehasonlítható helyzetben van a megkülönböztetést elszenvedővel. Elsőként a 21/1990 (X. 4.) AB határozatban jelent meg az *összehasonlíthatóság* kérdése: „Az a kérdés, hogy a megkülönböztetés az alkotmányos határok között maradt-e, csakis a mindenkori szabályozás tárgyi és alanyi összefüggésében vizsgálható. (...) Az egyenlőségnek az adott tényállás lényeges elemére nézve kell fennállnia. Ha azonban adott szabá-

²² 9/1990. (IV. 25.) AB határozat.

²³ SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 460. p.

²⁴ Uo.

lyozási koncepción belül eltérő szabályozás vonatkozik valamely csoportra, ez a megkülönböztetés tilalmába ütközik, kivéve, ha az eltérésnek kellő súlyú alkotmányos indoka van.”²⁵

Az összehasonlítható helyzet kritériumának világos és egyértelmű összefoglalását adja a 42/2003 (XII. 19.) AB határozat: „A diszkrimináció vizsgálatának előkérdése tehát, hogy az alapjoggal, illetőleg az alapjognak nem minősülő egyéb joggal kapcsolatban állított megkülönböztetés egymással összehasonlítható alanyi körre vonatkozik-e. Az Alkotmánybíróság 432/B/1995. AB határozata értelmében ugyanis „személyek közötti *diszkriminációról csak akkor lehet szó, ha valamely személyt vagy embercsoportot más, azonos helyzetben lévő személyekkel vagy csoporttal történt összehasonlításban kezelnek hátrányosabb módon.*” (Kiemelés – Sz. K.)

Az összehasonlíthatóság kérdése átvezethet ahhoz a gondolathoz, hogy amennyiben a különbségtétel kellő kimentési ok hiányában alkotmányellenes lehet egy homogén (azaz egymással összehasonlítható helyzetű személyekből álló) csoport vonatkozásában, akkor úgyszintén *alkotmányellenes lehet a különbségtétel hiánya, azaz az egységes szabályozás heterogén jogalanyok vonatkozásában.* (Gyakorlatilag ez a kiindulópontja a közvetett diszkrimináció fogalmának – az a felismerés tehát, hogy az azonos, differenciálatlan szabályozás hátrányosan érinthet bizonyos csoportokat.)

Az Alkotmánybíróság sem zárja ki azt, hogy a szabályozás tekintettel legyen a jogalanyok elétérő voltára. A 61/1992. (XI. 20.) AB határozatban kimondja, hogy „a jogegyenlőség nem jelenti a természetes személyeknek a jogon kívüli szempontok szerinti egyenlőségét is. Az ember, mint a társadalom tagja különbözhet, és ténylegesen különbözik is más emberektől. Az állam joga – s egyben bizonyos körben kötelezettsége is –, hogy a jogalkotás során figyelembe vegye az emberek között ténylegesen meglévő különbségeket. Az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése ugyanis nem bármifajta különbséget tilt – egy ilyen általános tilalom összeegyeztethetetlen lenne a jog rendeltetésével – hanem, csupán az emberi méltósághoz való jogot sértő megkülönböztetéseket.” Ezzel kapcsolatban különösen érdekes, hogy vajon *mely körben „kötelessége” az államnak a ténylegesen meglévő különbségek figyelembevétele.* Ehhez nyújt némi fogódzót a 74/1995 (XII. 15.) AB határozat: „Az állam joga – s egyben bizonyos körben kötelezettsége is –, hogy a jogalkotás során figyelembe vegye az emberek között ténylegesen meglévő különbségeket. (...) Ez a megállapítás további alkotmányos követelményt is magában foglal. A jogalkotónak az eltérő élethelyzetek azon mozzanataira figyelemmel kell szabályoznia, amelyek figyelmen kívül hagyása az emberi méltósághoz való jogot sértő – tehát alkotmányellenes – megkülönböztetésre vezetne. Ezért mutatott rá az Alkotmánybíróság 9/1990. (IV. 25.) AB határozatában az emberi méltóság tiszteletben tartásának jogalkotói kritériumaira, mércéjére: „...azonos tisztelettel és körülte-

²⁵ 21/1990. (X. 4.) AB hat.

kintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni.”

Ezek értelmében tehát *abban az esetben köteles az állam figyelembe venni a ténylegesen meglévő különbségeket, ha ennek hiányában sérülne az egyenlő méltósághoz való jog.*

Bár az Alkotmány 70/A. §-a kifejezetten az emberi illetve állampolgári jogok vonatkozásában tiltja a hátrányos megkülönböztetést, *az Alkotmánybíróság a 61/1992. (XI. 20.) AB határozatában a jogrendszer egészére kiterjesztette a hátrányos megkülönböztetés tilalmát.*

Megállapította ugyanis, hogy a jogegyenlőség fogalma, bár kifejezetten csupán a 70/A. § (3) bekezdésében jelenik meg, a 70/A. § egészét átható fogalom. A jogegyenlőség lényege pedig, hogy „az állam, mint közhatalom, s mint jogalkotó köteles egyenlő elbánást biztosítani a területén tartózkodó minden személy számára.” Tehát nem tehet különbséget közöttük faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerint.

A nem alapjogra vonatkozó megkülönböztetés alkotmányosságát akkor lehet vizsgálni, ha a megkülönböztetés által okozott „sérelem összefüggésben áll valamely alapjoggal, végső soron az emberi méltóság általános személyiségi jogával”²⁶ *Más-más tesztet alkalmaz azonban az Alkotmánybíróság az alapjogokkal összefüggésben megvalósuló hátrányos megkülönböztetés, illetve az egyéb jogok vonatkozásában megjelenő hátrányos megkülönböztetés megítélése során.*²⁷ Alapjogra vonatkozó diszkrimináció esetén az Alkotmánybíróság a szükségesség-arányosság tesztjét alkalmazza, míg „az alapjognak nem minősülő egyéb jogra vonatkozó, személyek közötti hátrányos megkülönböztetés, vagy más korlátozás alkotmányellenessége akkor állapítható meg, ha a sérelem összefüggésben áll valamely alapjoggal, végső soron az emberi méltóság általános személyiségi jogával és a megkülönböztetésnek, illetve korlátozásnak nincs tárgyilagossá mérlegelés szerint ésszerű indoka, vagyis önkényes.”²⁸ Annak megítélésénél, hogy a megkülönböztetés indoka ésszerű, azaz nem önkényes-e, tekintettel kell lenni a törvény céljára is.²⁹ A megkülönböztetés voltaképpen akkor önkényes, ha az emberi méltósággal össze nem egyeztethető szempontok alapján különböztet meg, azaz, ha sérti az egyenlő méltóságú személyként kezelés követelményét.³⁰

Az alapjogra vonatkozó hátrányos megkülönböztetés esetén alkalmazandó szükségesség/arányosság teszt lényegében az alapjogok alkotmányos korlátozásának mércéje. Alapvető jogok korlátozására az Alkotmánybíróság már 1990-ben szigorú, a nemzetközi alapjogi bíraskodással összhangban álló feltételrendszert

²⁶ 35/1994. (V. 24.) AB hat.

²⁷ 30/1997. (IV. 29.) AB hat.

²⁸ 35/1994. (V. 24.) AB hat.

²⁹ 30/1996. (IV. 29.) AB hat.

³⁰ 30/1997. (IV. 29.) AB hat.

állapított meg: az ún. általános jogkorlátozási tesztet.³¹ A teszt lényege a következő: „az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközehez, ha másik alapvető jog vagy szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásához tehát szükséges, hogy a korlátozás megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjog-sérelem súlya megfelelő arányban legyenek egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni.”³²

Alapjog korlátozásához, illetve az *alapjoggal kapcsolatos megkülönböztetés alkalmazásához tehát nem elegendő annak pusztán „ésszerűsége”, hanem az is szükséges, hogy az adott cél elérésére ne álljon rendelkezésre más eszköz, azaz, hogy a különbségtétel vagy korlátozás „elkerülhetetlen” legyen. A „szükségesség” tehát az indokolhatóság szempontjából az AB gyakorlatában végső eszközt jelent, azaz azt, hogy a megkülönböztetés alkalmazására kényszerítő ok álljon fenn, azaz a szabályozás célját másként ne lehessen elérni. A korlátozás vagy különbségtétel célja, indoka egy másik alapvető jog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érvényesítése lehet.³³*

A korlátozás „arányossága” kettős követelményt takar. Egyrészt a cél eléréshez szükséges legenyhébb korlátozás követelményét, másrészt pedig azt, hogy a megkülönböztetésnek vagy korlátozásnak arányban kell állnia az elérni kívánt cél fontosságával.

Az Alkotmány 8. § (2) bekezdése értelmében alapvető jog lényeges tartalmát törvény sem korlátozhatja. *Az alapjogokra vonatkozó alkotmányos különbségtételnek tehát két végső korlátot kell szem előtt tartania: az alapvető jog lényeges tartalmá és végső soron az emberi méltósághoz való jog tehát az alapjogokra vonatkozó mindenfajta megkülönböztetés alkotmányos korlátját jelenti.*³⁴ *A nem alapjogokra vonatkozó hátrányos megkülönböztetés vonatkozásában azonban a mérce értelemszerűen alacsonyabb: itt kizárólag az egyenlő méltóságú személyként kezelés követelményének kell eleget tenni, ha ez megvalósul, ez egyben a megkülönböztetés önkényességét is kizárja. (Érdekes, hogy míg az Alkotmánybíróság következetesen hivatkozik az alapjogok illetve egyéb jogok vonatkozásában alkalmazott két tesztre, Sólyom László elemzésében megállapítja, hogy a gyakorlatban csupán egyetlen teszt, méghozzá az ésszerűség teszt érvényesül.)³⁵*

³¹ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA: Az emberi jogok rendszere. In Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 129. p.

³² 879/B/1992. AB hat.

³³ KISS BARNABÁS: A jog egyenlősége – az egyenlőség joga. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2006, 211. p.

³⁴ Uo. 211. p.

³⁵ SÓLYOM LÁSZLÓ: i. m. 412. p.

Közvetett diszkrimináció

A magyar Alkotmánybíróság eljárás-orientált megközelítési módjából megelölegezhető a következtetés, hogy e koncepcióba nemigen illeszkedik a közvetett diszkrimináció elismerése. Az Alkotmánybíróság szerint – ahogy előbb láttuk – abban az esetben valósul meg az egyenlő méltóságú személyként kezelés követelménye, ha az egyéni szempontok iránti azonos tisztelettel és körültekintéssel mérlegelik a jogosultságok és kedvezmények elosztását. Azaz *a jogszerűség az eljárásban rejlik, annak nem feltétele a megfelelő eredmény.*

Mindezek mellett valószínűsíti a közvetett diszkrimináció koncepciója térnyerésének „sikertelenségét” az a tény is, hogy az Alkotmánybíróság következetesen törekszik a *jogi és az egyéb, jogon kívüli szempontok szerinti egyenlőség határozott elválasztására.*³⁶ Így a 32/1991. (VI. 6.) AB határozat szerint „a *jog általi egyenlőként kezelésre irányuló alkotmányos elv*, amelybe nem értelmezhető bele a személyek vagyoni egyenlősége (...). A *gazdasági egyenlőtlenség és az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése között ugyanis összefüggés nincs.* Az a tény, hogy a rossz anyagi helyzetűek a kedvezőbb anyagi pozícióban lévőkhöz képest hátrányosabb körülmények között vannak, nem az alkotmányellenes megkülönböztetésből, hanem a társadalmi, gazdasági egyenlőtlenségből fakad. Mivel a *materiális egyenlőtlenség alkotmányosan nem tiltott*, a sérelmezett jogi szabályozás technikájában és koncepciójában meg nem engedett megkülönböztetést nem tartalmaz.”

1994-ban egy, kifejezetten a közvetett diszkrimináció megállapítására irányuló indítvány érkezett az Alkotmánybírósághoz. Az ügy tárgya az volt, hogy egy önkormányzati rendelet a lakásfenntartási támogatásra való jogosultságot ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a jogosultnak ne legyen három hónapot meghaladó közüzemi tartozása. Az indítványozó arra hivatkozott, hogy e kitétel a településen élő cigány lakosságot különösen nagy számban érinti, így sérti az Alkotmány 70/A. §-át. Az Alkotmánybíróság elzárkózott e kérdés lényegi vizsgálatától, és csupán annyit állapított meg, hogy „az Ör. kifogásolt rendelkezései a lakásfenntartási támogatási jogosultság, valamint az ápolási díj összegének megállapítása vonatkozásában valamennyi érintett jogalany tekintetében azonos feltételeket állapítanak meg. Ezért azok nem sértik az Alkotmány 70/A. §-ában meghatározott diszkrimináció tilalmát.”³⁷ E határozat alapján jutott arra a következtetésre a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, hogy az Alkotmánybíróság nem tekinti vizsgálandónak a közvetett diszkrimináció szempontját.³⁸

Hasonlóan elzárkózó volt az Alkotmánybíróság a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának a kisebbségek országgyűlési képviselőivel összefüggésben benyújtott indítványa kapcsán is. Az ombudsman a választójogi törvény azon rendelkezéseinek megsemmisítését kérte, amelyek a területi és országos listáról történő mandátumszerzés feltételül a leadott szavazatok meghatározott száza-

³⁶ 61/1992. (XI. 20.) AB hat., 32/1991. (VI. 6.) AB hat.

³⁷ 349/B/1994. AB hat.

³⁸ Beszámoló a kisebbségi ombudsman tevékenységéről 1999 – www.obh.hu

lékának elérését tűzik ki (választási küszöb). A kisebbségi biztos azért találta alkotmányellenesnek e rendelkezéseket, mert különbségtétel nélkül, egyaránt vonatkoznak a kisebbségekre, valamint a többséghez tartozó választópolgárokra. A biztos a választási küszöb funkciójából kiindulva ítélte alkotmányellenesnek a küszöb egységes alkalmazását.³⁹ A választási küszöbök voltaképpen a választójog egyenlőségét megállapító főszabály alóli kivételt jelentik, amelynek alkotmányos indoka a demokratikus akaratképzés biztosításában rejlik. Azaz az Országgyűlés döntésképessége olyan érték, amely megelőzi a csekély társadalmi támogatottságú pártok által képviselt társadalmi érdeket. E kivételes szabály azonban a kisebbségi pártok, szervezetek vonatkozásában két okból is indokolatlan. Egyrészt a kisebbségek kis létszámukból adódóan küszöb hiányában sem lennének jelen olyan mértékben az Országgyűlésben, hogy annak stabil és hatékony működése ezáltal veszélybe kerülne. Sőt, éppen a kisebbségek kis létszámából adódóan a küszön őket eleve kizárja a listáról történő mandátumszerzés lehetőségéből. Másrészt pedig a kisebbségi biztos álláspontja szerint eleve nem tehető egyenlőséggel a csekély társadalmi támogatottságú pártok, illetve a kisebbségi pártok által megjelenített alkotmányos érdek közé. Az ombudsmani álláspont szerint a differenciálás nélküli küszöbállítás sérti az esélyegyenlőség biztosításának alkotmányos követelményét. Formálisan egyenlő feltételek esetén sem lehet ugyanis esélyegyenlőségről beszélni akkor, ha a kifejezetten kisebbségi érdekeket képviselő pártoknak ugyanolyan társadalmi támogatottsággal kell rendelkezniük, mint a politikai preferenciák alapján kialakított pártoknak. Az Alkotmánybíróság az indítványt megalapozatlanként elutasította. Leszögezte ugyanis, hogy a hivatkozott rendelkezések nem tesznek különbséget választópolgárok illetve pártok között azok nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozása alapján. Ebből következően nincs olyan csoport, amely hátrányos megkülönböztetést szenvedne a listás mandátumszerzés kapcsán. *Ebből az érvelésből egyértelműen kitűnik, hogy az Alkotmánybíróság – addigi gyakorlatához következetes módon – kizárólag a közvetlen hátrányos megkülönböztetést tekinti az Alkotmány 70/A. §-ba ütközőnek.*

Azaz az Alkotmánybíróság értelmezésére támaszkodva (bár azzal egyet nem értve) megállapíthatjuk, hogy a közvetett diszkrimináció tilalma nem alkotmányos alapú, azaz nem következik az Alkotmány 70/A. §-ból.

Pozitív diszkrimináció

A pozitív diszkrimináció alkalmazásának elvi alapjait rögzítő 9/1990. (IV. 25.) AB határozat kimondta, hogy „a diszkrimináció tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget szolgáló megkülönböztetés tilos. A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság

³⁹ A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának indítványa jogszabály alkotmányellenességének utólagos megállapítására. 1999. dec. 23. (Kézirat).

alapján nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni.”

Az Alkotmánybíróság leszögezi, hogy az „egyenlőtlen elosztás egyrészt nem nyugodhat olyan szempontokon, amelyek a gyermekeket, mint személyeket nem egyenlően kezelik, és ezek nem különböztethetnek meg valamely más szabadság-jog megsértésével (például vallás vagy faj, nemzetiség stb. szerint)”. Továbbá: „Az Alkotmánybíróság a fenti ügy kapcsán szükségesnek tartja megállapítani: az azonos személyi méltóság jogából esetenként következhet olyan jog is, hogy a javakat és esélyeket mindenki számára (mennyiségileg is) egyenlően osszák el. De ha valamely – az Alkotmányba nem ütköző – társadalmi cél, vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni.

A pozitív diszkrimináció korlátjának a tágabb értelemben leírt, tehát az egyenlő méltóságra vonatkozó megkülönböztetés tilalma, illetve az Alkotmányban pozitívan megfogalmazott alapjogok tekintendők. Bár a társadalmi egyenlőség, mint cél, mint társadalmi érdek, megelőzhet egyéni érdekeket, de nem kerülhet az egyén alkotmányos jogai elé.”

Összefoglalva mindezeket, a pozitív diszkrimináció alkalmazásának feltételei az Alkotmánybíróság szerint a következők:

- nem sértheti az egyenlő méltóságú személyként kezelés jogát,
- valamely társadalmi cél vagy alkotmányos alapjog érvényesítése érdekében elkerülhetetlennek kell lennie,
- nem sérthet alkotmányos alapjogokat.

Azaz a pozitív diszkrimináció és a hátrányos megkülönböztetés alkotmányosságának közös minimum-feltétele az egyenlő emberi méltóság tiszteletben tartása. Különbség azonban, hogy míg a hátrányos megkülönböztetés vonatkozhat alapjogra, a pozitív diszkrimináció nem sérthet alkotmányos alapjogokat. További különbség, hogy míg hátrányos megkülönböztetés esetén a különbségtétel elkerülhetetlensége csupán akkor követelmény, ha az alapjogra vonatkozik, egyébként elegendő, ha ésszerű oka van, addig a pozitív diszkrimináció alkalmazásának feltétele minden esetben az, hogy elkerülhetetlen legyen valamely alapjog vagy társadalmi cél érvényesítése céljából. Azaz a pozitív diszkrimináció alkalmazásának feltételei szigorúbbak.

Felmerül azonban a kérdés, hogy amennyiben a fenti feltételek teljesülnek, van-e alanyi jog a pozitív diszkriminációra, vagy az csupán az állam lehetősége, illetve felróható-e az államnak, ha nem következetesen („diszkriminatív módon”) él ezzel az eszközzel?

Az Alkotmánybíróság már 1991-ben leszögezte, hogy a 70/A. § (3) bekezdésében „az Alkotmány az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölésére nem állapított meg alanyi alapjogot, hanem általános állami célkitűzést és törekvést fogalmazott meg a

jogegyenlőség megvalósulását, az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedések kilátásba helyezésével. Az e célkitűzések megvalósulását szolgáló állami intézkedések tartalmának kialakítása azonban – természetesen az Alkotmány keretei között – a hatáskörrel rendelkező állami szervek belátásától függ.”⁴⁰

A 16/1991. (IV. 20.) AB határozatból kitűnik, hogy a pozitív diszkrimináció alanyainak kiválasztása során az állam igen széles körű mérlegelési jogkörrel rendelkezik, hiszen „*az állam nem jogi igényeket elégít ki, hanem méltányosságból juttat javakat a kedvezményezetteknek.* Ha tehát nem eleve jogosultakat különböztet meg, a megkülönböztetés korláta a pozitív diszkrimináció elvi határa: az egyenlő méltóságú személyként való kezelés feltétlen betartása, illetve az Alkotmányban megfogalmazott alapjogok meg nem sértése [lásd 9/1990. (IV. 25.) AB határozat]. Ezen belül csak az követelhető meg, hogy az egyenlőtlen kezelésnek ésszerű oka legyen, azaz, hogy az ne minősüljön önkényesnek. Figyelembe kell venni, hogy nincs senkinek joga arra, hogy egy *ex gratia* juttatás meghatározott formájában részesüljön. Ugyanakkor az *ex gratia* juttatásnál is irányadók az Alkotmány 70/A. §-ában foglaltak.”

A potenciális alanyok kiválasztása során tekintettel kell lenni az egyenlő méltóság elvére, tehát az alanyok közötti választásnak ésszerű oka kell, hogy legyen, azaz az nem lehet önkényes. *Azaz a pozitív diszkrimináció alanyainak megválasztása során az ésszerűségi teszt alkalmazandó.*

Ezekkel összhangban az Alkotmánybíróság később kifejezetten is rögzítette azt a nemzetközi irodalomban is általánosan elismert tételt, hogy „a negatív diszkrimináció azonban nem lehet a pozitív diszkrimináció eszköze, vagyis egyesek jogfosztása árán nem lehet mások számára többletjogokat biztosítani”.⁴¹

A 21/1990. (X. 4.) AB határozat szerint „a különbségtétel alkotmányosságának az a bizonyosság a feltétele, hogy a tulajdonosok és a nem tulajdonosok közötti megkülönböztetés olyan eljárásban alakul ki, amelyben a volt tulajdonosok és a nem tulajdonosok szempontjait azonos körültekintéssel és elfogulatlansággal mérlegelték. A volt tulajdonosoknak, csakúgy, mint a nem tulajdonosoknak nem az állami tulajdonból való részletetésre van ugyanis joguk, hanem arra, hogy egy ilyen lehetőség szabályozásánál egyenlőként kezeljék őket, és mindegyikük szempontjait hasonló figyelemmel és méltányossággal értékeljék. Enélkül a megkülönböztetés alkotmányosértő.”

Kimondta továbbá az Alkotmánybíróság, hogy „annak bizonyítása során, hogy egyes személyek vagy csoportok diszkriminálása a feltétele a tökéletesebb társadalmi egyenlőségnek, az Alkotmánybíróság a fentiek értelmében nem fogadhat el preferált csoportokra vonatkozó olyan érveket, amelyek nem kizárólag erre a csoportra érvényesek (például a vállalkozói gazdaság megteremtése, igazságtalanságok orvoslása). Az egyenlőként kezelés bizonyítása másrésztől megköveteli mind a

⁴⁰ 2100/B/1991. AB hat.

⁴¹ 26/1993. (IV. 29.) AB hat.

preferált, mind a hátrányos helyzetbe hozott csoport saját szempontjainak teljes bemutatását az értékelés módjával együtt.⁴²

Azaz az államnak a pozitív diszkrimináció alkalmazása során kötelessége a pozitív diszkrimináció alanyait olyan módon kiválasztani, hogy egyrészt a kiválasztási szempont ne sértse az emberi méltósághoz való jogot, tehát köteles arra, hogy azonos tisztelettel és körütekintéssel mérlegelje a potenciális alanyok szempontjait, és kizárólag olyan érv alapján részesíthet előnyben egy adott csoportot, amely specifikusan rá vonatkozik. *Azaz kizárólag az adott csoportra vonatkozó ok minőségű ésszerű oknak. Az Alkotmánybíróság tehát védelmet nyújt az önkényes jogalkotói döntéssel szemben.*

Összefoglalva az Alkotmánybíróság pozitív diszkriminációra vonatkozó megállapításainak lényegét, pozitív diszkriminációra akkor kerülhet sor, ha ez elkerülhetetlen valamely alapjog vagy társadalmi cél érvényesülése érdekében. Alapjogokat azonban ebben az esetben sem sérthet, így nem ütközhet a hátrányos megkülönböztetés tilalmába sem. Ennek megfelelően a pozitív diszkrimináció alanyainak megválasztása során tiszteletben kell tartani az egyenlő méltóságú személyként kezelés követelményét – az alanyok kiválasztása az ésszerűségi teszt alapján történik, azaz nem lehet önkényes.

Ésszerű alkalmazkodás

A magyar Alkotmánybíróság a lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggésben hozott olyan döntést,⁴³ amelyből következtetni lehet az ésszerű alkalmazkodással kapcsolatos álláspontjára. A zsidó vallású indítványozók kifogásolták azt a szabályozást, amelynek értelmében a munkaügyi miniszter a szombatot bármikor munkanappá nyilváníthatja, illetve azt, hogy a munkaszüneti napok a keresztény vallás legnagyobb ünnepeivel esnek egybe. Véleményük szerint az állampolgári egyenlőség elve sérül ezáltal. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az állam alkotmányos kötelezettsége két vonatkozásban rögzíthető: egyrészt nem részesíthet egyetlen vallást sem kizárólagosan kivételezett elbírálásban, másrészt pedig nem akadályozhatja meg egyetlen vallás híveit sem vallásuk szabad gyakorlásában. Álláspontja szerint ez a magyar szabályozás értelmében megvalósul, hiszen a munkaszüneti nappá nyilvánítás egyrészt történelmi tradíciókon, másrészt a társadalom túlnyomó részének vallási ünnepektől független meggyőződésén alapul. A legnagyobb zsidó ünnepekhez azonban nem kötődik ilyen jellegű társadalmi tradíció illetve konszenzus. Mindez azonban nem lenne kellő súlyú érv a szabályozás alkotmányossága mellett, amennyiben a szabályozás nem tenné lehetővé, hogy valamely vallás hívei saját vallási ünnepeiket is gyakorolhassák. A szabadságra vonatkozó munkajogi szabályok azonban probléma nélkül lehetővé teszik, hogy a vallásos munkavállalók legalább évi öt alkalommal minden indoklási kötelezettség

⁴² 21/1990. (X. 4.) AB hat.

⁴³ 10/1993. (II. 27.) AB hat.

nélkül a mások számára kötelező munkanapokon szabadságot vegyenek ki. Azaz az Alkotmánybíróság határozata meglehetősen biztató képet fest az ésszerű alkalmazkodás tekintetében – az állampolgári egyenlőség sérelme miatt nyilvánította volna alkotmányellenesnek a szabályozást abban az esetben, ha az nem teszi lehetővé meghatározott vallású csoportok számára vallásuk szabad gyakorlását. (Nem tudhatjuk azonban, hogyan döntött volna a testület abban az esetben, ha nem a kiemelt jelentőségüként kezelt⁴⁴ lelkiismereti és vallásszabadság vonatkozásában jelentkezik a probléma.)

Összegzés

Láthatóan a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata már a kezdetektől befogadta a pozitív diszkrimináció koncepcióját, a közvetett diszkrimináció fogalomköréhez viszont – eljárásjogi megközelítmódja miatt – még az uniós jogalkotás 2000-ben megkezdődött fellendülését követően sem közeledett. Az Alkotmány 70/A. §-ból tehát – az Alkotmánybíróság következetes álláspontja értelmében – nem következik a közvetett diszkrimináció tilalma, az azzal szembeni védelem tehát nem nyugszik alkotmányos alapokon. Az ésszerű alkalmazkodás kapcsán pedig - bár ezt egyetlen határozat alapján inkább érdekességként, mint kőbe vésett megállapítás-ként érdemes kezelni, igen előremutónak tűnik az AB álláspontja.

⁴⁴ 4/1993. (II. 28.) AB hat.

SZAJBÉLY KATALIN

THE CONCEPT OF DISCRIMINATION IN THE JURISDICTION OF
THE HUNGARIAN CONSTITUTIONAL COURT, IN THE LIGHT OF
COUNCIL DIRECTIVE 2000/43/EC

(Summary)

The prohibition of discrimination in Hungarian law is based on Article 70/A of the Constitution. The Constitutional Court has – since the first year of its work – been dealing many times with various aspects of the concept of non-discrimination. With the accession to the European Union, Hungary was obliged to transpose a body of community legislation concerning non-discrimination as a part of community acquis. This obligation resulted in the adoption of Act CXXV of 2003 on equal treatment and the promotion of the equality of chances.

This study examines to what extent the concept of non-discrimination appearing in the jurisdiction of the Constitutional Court is in conformity with the concepts of the relevant European legislation. This is of special importance as the principles elaborated by the Constitutional Court are still guidelines for the legislator and the judges and authorities executing the new law. However, if Constitutional Court-principles offer a lower level of protection than community law does, these principles have to be overwritten by the concepts of the latter.

In the context of the above, after presenting the non-discrimination jurisdiction of the Constitutional Court in general, the study concentrates on the concepts of indirect discrimination, positive discrimination and reasonable accommodation.